

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 2020

Науковий журнал
Заснований у 2011 р.

Щорічник

Головний редактор

БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія

БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук

ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.

КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук

ЛИТВИНЕНКО Роман Олександрович, д-р іст. наук, проф.

МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.

ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук

САПОЖНИКОВ Ігор Вікторович, д-р іст. наук

СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.

СУПРУНЕНКО Олександр Борисович, канд. іст. наук

ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.

ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВЕЖІ НЕВИЦЬКОГО ЗАМКУ

У жовтні 2020 р. на замовлення комунального підприємства «Ужгородське районне агентство розвитку» підрозділ ДП «НДЦ "ОАСУ"» ІА НАН України під керівництвом В. Мойжеса провів археологічні дослідження пам'ятки архітектури національного значення (№ 194), а саме — внутрішньої площі центральної вежі (донжону) Невицького замку (рис. 1). Він знаходиться між с. Невицьке і с. Кам'яниця Ужгородського р-ну. Зведений на горі над лівим берегом р. Уж, яка протікає з західного боку. Історія укріплення починається з другої половини XIII ст., а попередні дослідження вказують, що десь на зламі XV—XVI ст. замок набуває остаточного вигляду. Він має центральний дворик (35 × 12 м) площею біля 400 м². Його оточував двоповерховий палац з домінуючою чотириповерховою центральною замковою вежею та могутнім триповерховим укріпленням з найбільш вразливою східною стороною (рис. 1). Замковий

палац складався із 31 приміщення, загальною площею більше 1000 м², а територія всіх замкових приміщень, включаючи галерею, становила біля 1500 м². Дослідженнями вдалось також встановити, що зі східної сторони існувала ще одна захисна лінія, яка мала вали та дерев'яно-глинобитні конструкції (розкопки 1990 і 2000 рр.). Залишки цих валів добре простежуються і тепер (рис. 1).

Зазначені роботи проводились у рамках проєкту регіонального розвитку: «Розвиток інфраструктури у сфері туризму і рекреації Закарпаття, шляхом реставрації пам'ятки архітектури національного значення — Невицького замку (перша черга невідкладних робіт)». Відтак, перед початком будівельно-реставраційних робіт у центральній вежі, були проведені археологічні дослідження (рис. 1). Її внутрішня площа становить біля 13 м². За формою приміщення неправильний прямокутник, трапецієподібна (рис. 2).

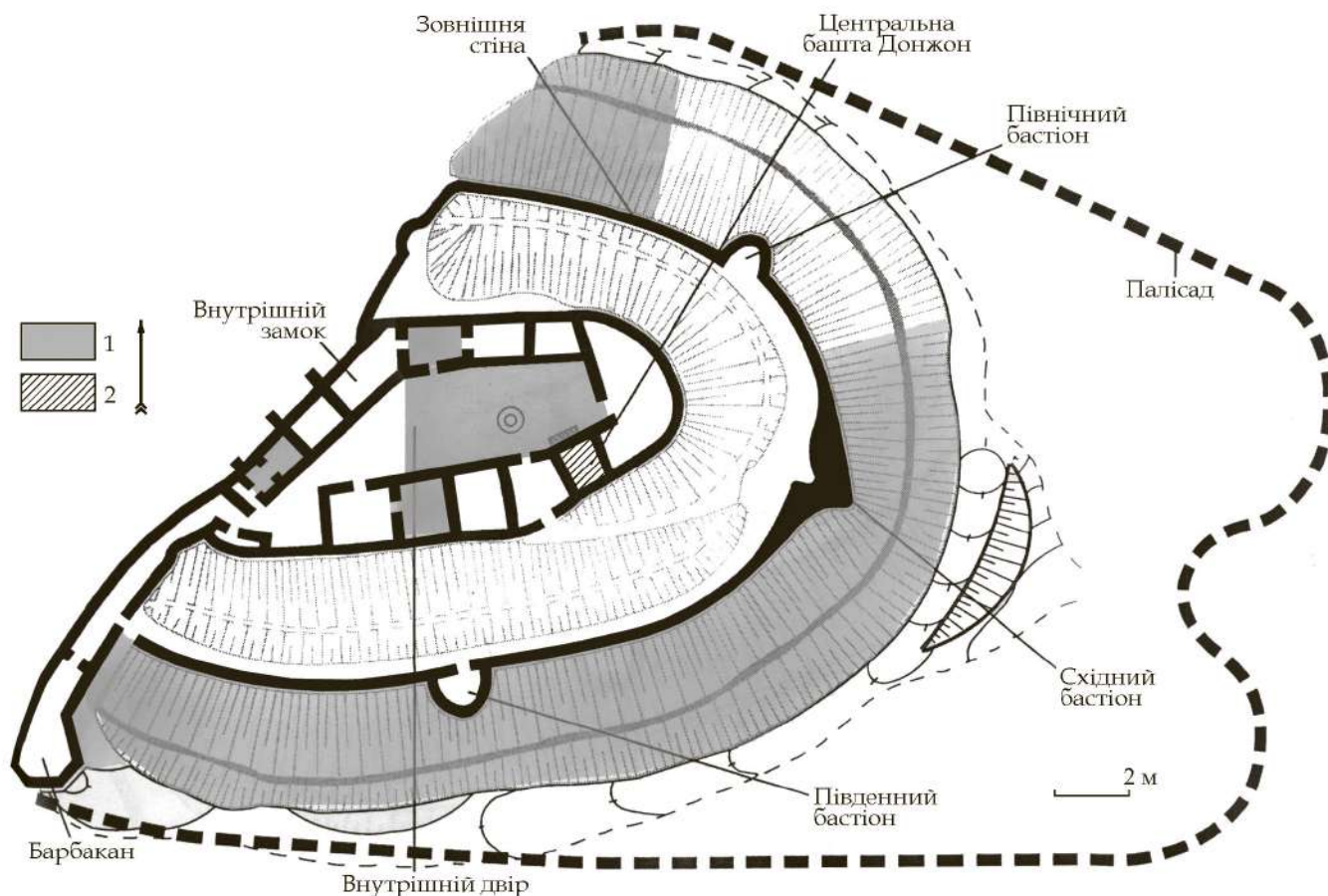

Рис. 1. Загальний план Невицького замку та дослідженої площі: 1 — ділянки, досліджені до 2020 р.; 2 — площа, досліджена 2020 р.

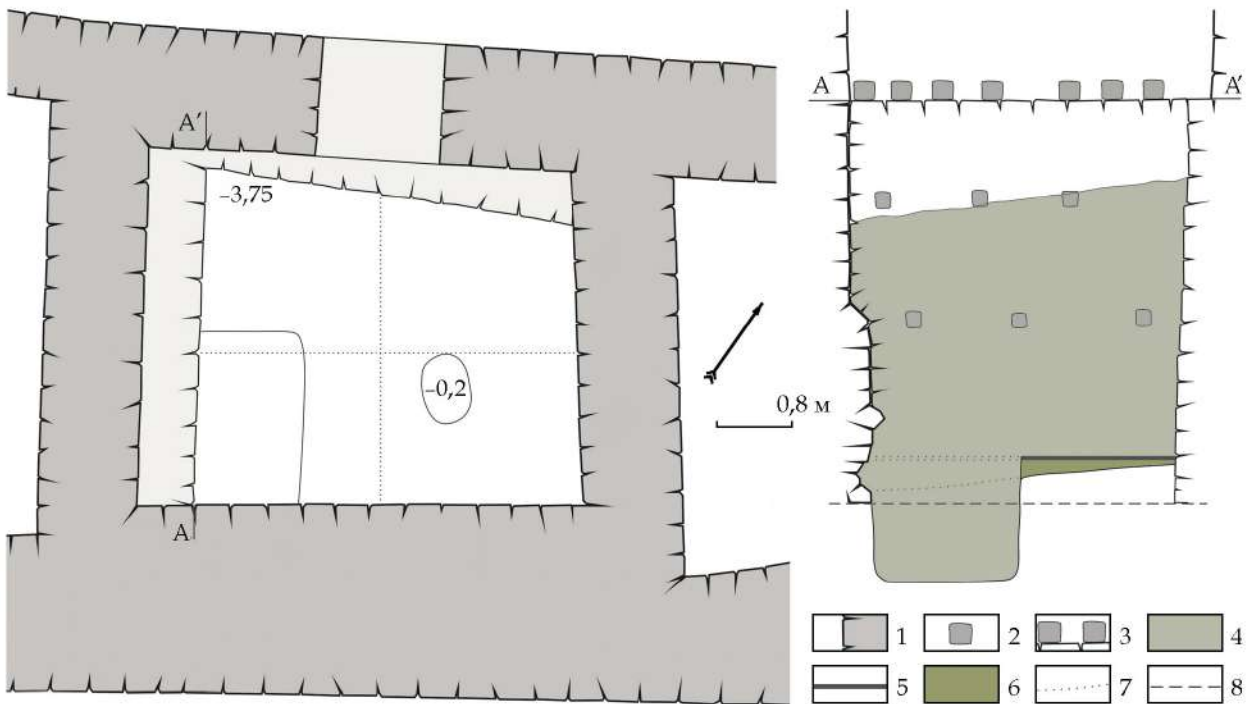

Рис. 2. Невицький замок, план та розріз розкопу в центральній вежі: 1 – стіни, фундаменти; 2 – отвори для дерев'яних балок; 3 – рівень підлоги першого поверху; 4 – шар будівельного сміття (каміння, будівельний розчин, штукатурка тощо); 5 – підлога (будівельний розчин); 6 – бура глина; 7 – імовірно продовження шарів; 8 – рівень фундаменту

Перед початком роботи приміщення вежі містило засипку, що нерівномірно залягала – від 0,9 м у північній стіни, а у південній до 1,35 м від рівня основи підлоги першого поверху (реперна точка для фіксації шарів та знахідок; рис. 2). Основний шар розкопу був представлений будівельним сміттям. В ньому містились фрагменти кераміки та уламки кахлів, був виявлений і один наконечник арбалетної стріли. Глибина розкопу склала 3,95 м. Рівень підлоги підвального приміщення фіксується на глибині 3,75 м. Він засвідчений залишками стяжки будівельного розчину потужністю 3–4 см, які збереглися по периметру приміщення. Під цим рівнем містився шар бурої глини товщиною від 5 до 15 см. Нижче залягає материк, який представлений дрібним м'яким камінням з жовтою глиною. В східній половині розкопу, в материк, простежено заглиблення овальної форми – 0,5 × 0,75 м, можливо стовпова яма (рис. 2).

Західна і північна стіна башти укріплена домурованими стінками, що відповідають всій висоті підвального приміщення. Саме на цих ділянках стін простежуються отвори для дерев'яних конструкцій (стелажі, сходи, інше). Вони розміщені в два ряди, приблизно у шаховому порядку (рис. 2). Верхній ряд отворів знаходиться на висоті 2,60 м, а нижній – 1,35 м від зафіксованого рівня підлоги підвального приміщення. Відтак, можемо припустити, що досліджене приміщення

було складським, ймовірно воно використовувалось для зберігання продуктів харчування.

Під час робіт були зафіксовані два досить свіжі нерівномірні перекопи. Вони знаходились у північно-східному та південно-західному куті башти, з яких останній значно глибший і сягає нижче рівня материка (рис. 2). Виходячи з матеріалу, орієнтовно початку 2000-х рр.

Окрім цього, незначний матеріал другої половини ХХ ст. зустрічався на всіх глибинах основного шару, переважно побутове сміття. Це спонукає стверджувати, що засипка приміщення центральної башти Невицького замку відбувалась приблизно з 1960-х рр.

На глибині 3,40 м, впритул до південної стіни зафіксовано чисельні розвали кахлів. Усі вони виготовлені на гончарному колі. Глиняне тісто добре оброблене з додаванням дрібного піску. Випал якісний, наскрізний. Колір кахлів різний, від світло до темно-коричневого, сірий, оранжевий, червонуватий, охристий. Загалом вони представлені сотнями фрагментів від трьох типів кахель.

Конічні. За підрахунками зібраних уламків вони кількісно переважають 3-поміж трьох форм. «Вінчики» цих кахлів потовщені або профільовані. Параметри: діаметр «вінчика» – 14,6–17 см; діаметр дна – 6,8–8,8 см; висота – 17,8–22,6 см (рис. 3: 1, 2).

Цибулеподібні кахлі. За кількістю вони є другими, наявні уламки не менше ніж від

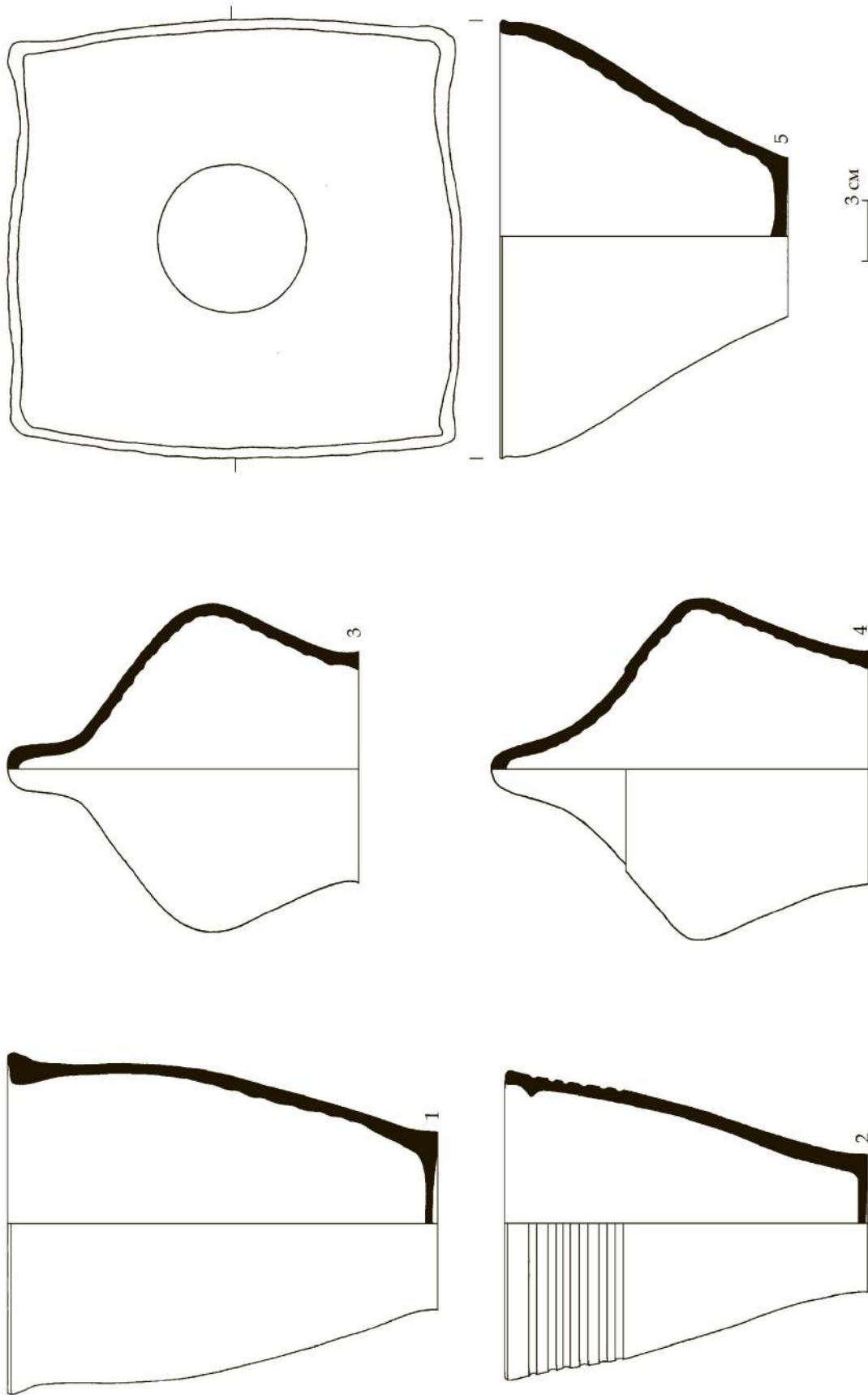

Рис. 3. Невиський замок, центральна вежа: кахлі

16 екземплярів. Внутрішня поверхня цих кахлів чорна, закопчена від вогню печі. Висота — 16,2–20,5 см; діаметр найбільшого розширення — 15,2–18,4 см, діаметр дна, румпи — 9,2–14,5 см (рис. 3: 3, 4).

Мископодібні кахлі. Ця форма найменш представлена. У всіх екземплярах — горизонтально зрізаний зовнішній бортик, а у плані вони квадратної форми, розмірами сторони: від 20,7 до 22,8 см. Дно кругле, плитчасте, діаметром 7,8–11 см (рис. 3: 5).

На основі аналогій з пам'яток регіону зазначені кахлі можемо датувати в межах кінець XVI — перша половина XVII ст. Виходячи зі значної їх кількості, скупченням в одному місці, а також значної кількості однотипних за формою і технікою виготовлення, припускаємо, що вони походять від одної кахельної печі. Значна кількість цілих екземплярів дозволить реконструювати цю опалювальну споруду.

Зібрані й уламки керамічного посуду, майже виключно від горщиків. Меншу частину

з них складають фрагменти середньовічного посуду в межах кінця XIII — XV ст. Іншу, більшу частину, складають фрагменти посуду ранньомодерного часу — XVI — перша половина XVII ст. Аналогічний посуд добре представлений на замках Закарпаття.

Індивідуальна знахідка виявлена одна — втульчастий наконечник арбалетної стріли. Його загальна довжина становить 8,1 см, ударна частина квадратна у перерізі. За матеріалами попередніх досліджень арбалетні наконечники становлять досить значну колекцію на пам'ятці.

Отже, загалом всі виявлені знахідки хронологічно визначаються кінцем XIII — серединою XVII ст., тобто всього періоду функціонування замку. У результаті проведених робіт в центральній вежі виявлене підвальне приміщення, встановлені певні його особливості, зроблено низку фіксацій, висновків та узагальнень. Усі ці матеріали доповнюють інформацію про пам'ятку архітектури національного значення Невицький замок.